

Цей аналіз здійснено в рамках українсько-канадського проекту „Інклюзивна освіта для дітей з особливими потребами в Україні”

Загальний аналіз законодавчого забезпечення прав осіб із особливими потребами у системі вищої освіти

16 грудня 2009 року Верховна Рада ухвалила Закон України „Про ратифікацію Конвенції про права інвалідів і Факультативного протоколу до неї”. Україна 24 вересня 2008 року підписала Конвенцію про права інвалідів і Факультативний протокол до неї.

Конвенція про права інвалідів передбачає, що держави-учасниці зобов'язуються забезпечувати та заохочувати повну реалізацію всіх прав людини й основоположних свобод всіма особами з особливими потребами/інвалідністю без будь-якої дискримінації за ознакою інвалідності. Також держави-учасниці забезпечують особам із особливими потребами/інвалідністю нарівні з іншими ефективний доступ до освіти через розвиток форм інклюзивної освіти: «Держави-учасниці визнають право інвалідів на освіту. Для цілей реалізації цього права без дискримінації й на підставі рівності можливостей держави-учасниці **забезпечують інклюзивну освіту на всіх рівнях і навчання протягом усього життя**» (Конвенція про права інвалідів, стаття 24 п. 1). Із цією метою держави-учасниці зобов'язуються: вживати всіх належних заходів для усунення будь-яких проявів дискримінації щодо осіб з особливими потребами/інвалідністю, а також сприяти наявності й використанню нових технологій, зокрема інформаційно-комунікаційних технологій, засобів, що полегшують мобільність, обладнання та допоміжних технологій, зручних для осіб з обмеженими можливостями, приділяючи першочергову увагу недорогим технологіям.

У **Статті 2 Закону України «Про вищу освіту»** наголошено: «Законодавство України про вищу освіту базується на Конституції України (254к/96-ВР) і складається з законів України "Про освіту" (1060-12), "Про наукову і науково-технічну діяльність" (1977-12), цього Закону та інших нормативно-правових актів, прийнятих відповідно до нього. **Якщо міжнародними договорами України, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, встановлено інші правила, ніж ті, що передбачені законодавством про вищу освіту, то застосовуються правила міжнародних договорів**». Тобто, Україна, відповідно до Статті 2 Закону «Про вищу освіту» повинна визнавати принципи Конвенції про права інвалідів, яку ратифікувала Верховна Рада України, а саме принцип про те, що держави-учасниці **«забезпечують інклюзивну освіту на всіх рівнях і навчання протягом усього життя**». Саме ратифікація Верховною радою України Конвенції про права інвалідів вимагає внесення змін до законодавства в сфері освіти, які стосуються інклюзивного освіти. Зокрема це стосується Закону України «Про вищу освіту».

Правовою основою для законодавчого закріплення термінів «інклюзивна освіта» та «особи з особливими освітніми потребами» є Конституція України, закони України «Про дошкільну освіту», «Про освіту», «Про реабілітацію інвалідів в Україні», «Про основи соціальної захищеності інвалідів в Україні», «Про охорону дитинства», Укази Президента України від 20.03.2008 р. № 244 «Про додаткові заходи щодо підвищення якості освіти в Україні», від 18.12.2007 р. № 1228 «Про додаткові невідкладні заходи щодо створення сприятливих умов для життєдіяльності осіб з обмеженими фізичними можливостями», розпорядження Кабінету Міністрів України від 16.10.2008 р. № 1352-р «Про затвердження комплексного плану заходів з розвитку освіти в Україні на період до 2011 року», Закон України « Про Державний бюджет України на 2010 рік», Розпорядження Кабінету Міністрів України від 03.12.09 № 14 82 –р « Про затвердження плану заходів щодо запровадження інклюзивного та інтегрованого навчання у загальноосвітніх навчальних закладах на період до 2012 року» та наказ МОН від 12.12.09 № 1153, що визначають завдання щодо забезпечення права осіб із особливими потребами, зокрема, фінансування, матеріально-технічного та науково-методичного забезпечення освітнього процесу.

Проблема законодавчого врегулювання термінології

Термін «інклюзивна освіта» є одним із ключових у таких визначальних міжнародних документах як: Стандартні правила забезпечення рівних можливостей для інвалідів (резолюція 48/96 Генеральної Асамблеї ООН від 20 грудня 1993 р.). Цей документ наголошує, що держави-учасниці повинні використовувати всі засоби для забезпечення рівних можливостей осіб із особливими потребами/інвалідністю у всіх сферах суспільного життя. В шостому пункті резолюції виокремлено освіту як важливий засіб інтегрування осіб із особливими потребами/інвалідністю і підкреслюється, що держави-учасниці повинні визнати принцип рівних можливостей у сфері початкової, середньої та вищої освіти. Для інвалідів стала невід'ємною частиною системи загальної освіти.

Іншими документами, які усталюють термін інклюзивна освіта, є Саламанкська декларація та «Програма дій щодо освіти осіб із особливими освітніми потребами». Що стосується вищої освіти, то останні рішення, які прийняті на Конференції міністрів освіти країн Європи, зокрема в Лювені 28-29 квітня 2009 року, наголошують на посиленні соціальної місії та відповідальності вищої освіти перед особами з особливими потребами/інвалідністю: *«Тому ми підкреслюємо соціальні характеристики вищої освіти і ставимо за мету забезпечення рівних можливостей доступу до якісної освіти. Доступ до вищої освіти має бути розширеним через сприяння можливостям студентів з малопредставлених груп і забезпечення відповідних умов для завершення ними навчання. Це включає покращення навчального середовища, зняття усіх перешкод у навчанні, створення відповідних економічних умов заради того, щоб студенти могли користуватися навчальними можливостями на усіх рівнях. Кожна країна-учасниця має встановити вимірні цілі для розширення загальної участі і підвищення участі малопредставлених груп у вищій освіті, що мають бути досягнуті до кінця наступного десятиріччя. Зусилля щодо досягнення рівності у вищій освіті мають супроводжуватися діями в інших частинах освітніх систем».*

http://www.mon.gov.ua/education/higher/bolpr/komunike_2009_eng.pdf

Згідно з Комюніке Лювенської конференції, країни-учасниці Болонського процесу зобов'язалися створювати всі навчальні умови для осіб із особливими потребами/інвалідністю. Україна, ратифікувавши Лісабонську конвенцію та приєднавшись до Болонської декларації, також повинна виконувати всі взяті на себе зобов'язання. Це передусім стосується стратегічного пріоритету забезпечення рівності та соціальної взаємодії в рамках Європейської співпраці в освіті ("ET 2020"), див. документ про співпрацю – http://europa.eu/legislation_summaries/education_training_youth/general_framework/ef0016_en.htm

Власне Україна, як учасниця Болонського процесу, повинна використовувати роль освіти, і вищої освіти зокрема, як ключовий інструмент досягнення успішного соціального захисту та розвитку моделі соціальної інклюзії осіб із особливими потребами/інвалідністю.

Вища освіта та післядипломна освіта в більшості країн світу відіграють значущу роль у сприянні розвитку соціально справедливого суспільства, в якому культивується соціальна рівність, соціальна мобільність, реалізація особистості, незалежно від рівня її емоційно-психічних і фізичних можливостей. Освіта не є єдиним індикатором соціальної ізоляції осіб із особливими потребами/інвалідністю, як і не єдиним способом вирішення проблеми соціальної маргіналізації цих осіб. Але освіта є все-таки реперною точкою всіх зусиль будь-якого цивілізованого суспільства перетворити осіб з особливими потребами/інвалідністю в повноцінних членів спільноти, громади, суспільства. Освіта, і вища освіта зокрема, завдяки своєму множинному ефекту впливу на суспільство, завжди відчиняють двері до формування ширшої соціально-економічної політики щодо осіб, які потребують допомоги суспільства, його уваги та поваги.

З метою усталення національної термінологічної системи, пов'язаної з навчанням осіб із особливими потребами/інвалідністю, Україна повинна законодавчо врегулювати такі терміни, які загально визнані в міжнародній практиці та які застосовуються в основних міжнародних документах, зокрема, в Саламанкській декларації та Програмі дій із навчання

дітей з особливими освітніми потребами. Передусім, визначальною передумовою для всіх вищих навчальних закладів, як і для загальноосвітніх навчальних закладів, повинно стати усвідомлення, що інклюзивна освіта - це система освітніх послуг, що базується на принципі забезпечення **рівності основного права всіх осіб на освіту**. З метою забезпечення рівного доступу до якісної вищої освіти всіх осіб із особливими потребами/інвалідністю вищі навчальні заклади повинні адаптувати навчальні програми та плани, методи та форми навчання, використання всіх наявних ресурсів до індивідуальних освітніх потреб і різних форматів навчання осіб із особливими освітніми потребами. При законодавчому врегулюванні національної термінології, пов'язаної з освітою для осіб із особливими потребами/інвалідністю, слід обґрунтувати необхідність запровадження терміну «інклюзія» як радикально нового концептуального підходу до організації навчального процесу. Україна має свій досвід освіти для осіб із особливими потребами/інвалідністю, що на сьогоднішній день відрізняється від досвіду розвинених країн світу, де соціальна інклюзія є стратегічним пріоритетом суспільного розвитку. Сьогодні в Україні немає офіційно усталеної термінології для характеристики учнів і студентів із особливими потребами/інвалідністю. В основних законах про освіту зустрічаються такі терміни, як діти, які потребують корекції фізичного або розумового розвитку та особи, які мають вади у фізичному чи розумовому розвитку і не можуть навчатись у звичайних навчальних закладах. Характерно, що навіть в наказах Міністерства освіти і науки України не існує системного підходу до усталення єдиної термінології, як бачимо це з *наказу Міністерства освіти і науки України № 691 від 2 грудня 2005 року «Про створення умов щодо забезпечення права на освіту осіб з інвалідністю»*, де використано низку термінів: «діти з особливими освітніми потребами», «молодь з інвалідністю», «діти з тяжкими порушеннями розвитку», «діти з обмеженими можливостями здоров'я» тощо. Але ці терміни відображають медичний підхід, коли увагу зосереджено на вадах здоров'я як на характеристиці особи, тоді як у міжнародній практиці домінує тенденція до розвитку соціальної моделі створення всіх можливостей для реалізації здібностей і можливостей осіб із особливими потребами/інвалідністю.

Спробу нормативної легітимізації терміна «інклюзивна освіта» здійснено в наказі Міністерства освіти і науки № 855 від 11.09.2009 року, що затверджує *План дій щодо запровадження інклюзивного навчання дітей, які потребують корекції фізичного та (або) розумового розвитку, у загальноосвітніх навчальних закладах на 2009—2012 роки*. Саме в цьому наказі МОН України чи не вперше наголошено на тому, що впровадження інтегрованого та інклюзивного навчання потребує створення відповідного освітнього середовища, забезпечення наукового супроводу, створення навчальних програм, навчальної методичного забезпечення, а ключовим фактором розвитку інклюзивної освіти має бути відповідна підготовка педагогів до роботи з дітьми з особливими потребами.: «Успішне впровадження інтегрованого та інклюзивного навчання дітей з особливими потребами, потребує вирішення завдань на державному рівні, а саме: формування нової філософії державної політики щодо дітей з особливостями психофізичного розвитку, удосконалення законодавчої та нормативно-правової бази у відповідності до Конвенції ООН про права дитини, реалізації та поширення моделі інтегрованого та інклюзивного навчання дітей у дошкільних та загальноосвітніх навчальних закладах».

<http://www.mon.gov.ua>

Якщо розглянути інклюзивну освіту в порівняльному зіставленні з освітньою інтеграцією осіб з особливими потребами/інвалідністю, то слід відзначити, що інтеграція – це зусилля, спрямовані на введення дітей у регулярний освітній простір, а інклюзія - це політика та процес, який дає змогу всім дітям брати участь у всіх програмах. Відмінність у підходах полягає у визнанні права осіб з особливими потребами/інвалідністю не лише на освітню інклюзію, а й на соціальну інклюзію, яка покликана змінювати суспільні стереотипи, оскільки **мета** інклюзивної освіти полягає передусім у створенні сприятливих педагогічно-методологічних, соціально-психологічних, соціально-економічних, медичних, соціокультурних, організаційних і правових умов, а також гарантій для осіб з особливими потребами в реалізації їхнього права на вищу освіту відповідно до їхніх інтелектуальних,

психологічних і фізичних можливостей. Тому основне завдання інформаційної кампанії в Україні, яка покликана сприяти зміні суспільних стереотипів і уявлень про осіб з особливими потребами/інвалідністю, полягає у творенні різних форматів соціальної реклами з метою засвоєння суспільством «месиджу», що інклюзія – це демонстрація суспільного вміння та суспільного бажання враховувати особливі індивідуальні потреби та пристосовуватися до них, а не навпаки. У розвинених країнах світу, де високі соціальні стандарти життя, соціальна інклюзія за допомогою вищої освіти створює всі умови для осіб із особливими потребами/інвалідністю, щоб забезпечити їм рівний доступ до якісної освіти впродовж усього життя (*life-long education*), а також передбачає однакове трактування потреб учасників навчального процесу, яким створюються умови відповідно до їх індивідуальних можливостей і здібностей, і, що найважливіше, гарантує досягнення розвитку здібностей. Вищі навчальні заклади в Україні в своїй місії та в цілях, що задекларовані в їхніх Статутах і Програмах перспективного розвитку, повинні наголошувати на соціальному вимірі вищої освіти, який передусім передбачає створення передумов і умов для здобуття знань, компетентності і фахових навиків усім особам із особливими потребами/інвалідністю.

Інклюзивна освіта – це не просто включення осіб із особливими потребами/інвалідністю в загальний освітній простір, а це, передусім, особистісно-зорієнтовані методи навчання, в основі яких лежить індивідуальний підхід до кожного студента/студентки з урахуванням їхніх індивідуальних особливостей - здібностей, специфіки розвитку, типів темпераменту, емоційної архітектури тощо.

Різноманітність і гнучкість навчальних траєкторій, як наприклад, стаціонарна, заочна, дистанційна, екстернатна форми здобуття вищої освіти, різні сертифікаційні програми, курси, літні та зимові школи – повинні слугувати соціальній інклюзії осіб з особливими потребами/інвалідністю. Створення широкого діапазону індивідуалізованих навчальних траєкторій, а також створення всіх умов для освоєння знань особами з особливими потребами/інвалідністю повинні стати для українських ВНЗ одним із пріоритетів їхньої суспільної відповідальності. В умовах фінансово-економічної кризи особи з особливими потребами/інвалідністю виявилися чи не найуразливішою групою населення. Саме тому однією з найголовніших проблем українського суспільства, яке прагне стати суспільством знань, є проблема відсутності належних умов: навчально-методичних, побутових, інформаційно-технологічних тощо, -- для здобуття вищої освіти особами особливими потребами/інвалідністю. Розв'язання цієї проблеми є своєрідним індикатором рівня зрілості та цивілізованості будь-якої держави. У цьому контексті забезпечення рівного доступу до якісної вищої освіти особам із особливими потребами/інвалідністю – це тест української держави та українського суспільства на цивілізованість і зрілість.

Нормативно-законодавча база

З метою ілюстрації розриву між нормативно-законодавчою базою, яка передбачає окремі гарантії, пільги та соціальний захист осіб із особливими потребами/інвалідністю при здобутті ними вищої освіти, та реаліями, з якими ці особи стикаються, переступивши поріг вищих навчальних закладів, ми у цьому підрозділі спробуємо подати основні статті законів України, Указів Президента України та Постанов Кабінету міністрів України, що стосуються студентів-інвалідів. Невиконання законів і нормативно-правових актів керівниками вищих навчальних закладів України засвідчує як про низьку правову культуру в нашому суспільстві, так і про суспільну безвідповідальність керівників ВНЗ, і що найдраматичніше, про відсутність державного контролю за інституційним дотриманням законодавства і виконанням наказів центральних органів управління освітою. Відсутність законодавчого закріплення механізмів контролю за дотриманням ВНЗ законодавства щодо студентів-інвалідів, зокрема у питаннях доступності до відповідної інфраструктури та розвитку навчально-методичного забезпечення стає найбільшою перешкодою на шляху реалізації прав осіб із особливими

потребами/інвалідністю при здобутті вищої освіти. Ратифікація Конвенції про права інвалідів є ще одним зобов'язанням для адміністрацій українських ВНЗ неухильно дотримуватися вимог законодавчих і нормативно-правових актів та взяти їх за основу при організації як вступу осіб з особливими потребами/інвалідністю до ВНЗ, так і організації навчального процесу для таких осіб.

Невиконання законодавчих норм і положень керівництвом ВНЗ пов'язане передусім із тим, що українське законодавство не передбачає відповідні механізми та процедури застосування юридичної відповідальності за відсутність здійснення належних заходів щодо забезпечення особам із особливими потребами/інвалідністю доступу на рівні з іншими до транспорту, до інформації та спілкування, включно з інформаційно-комунікаційними технологіями та системами, а також до інших об'єктів та послуг, відкритих для населення. Саме тому українські реалії породжують проблеми: від форм архітектурної доступності для осіб із особливими потребами/інвалідністю у вищих навчальних закладах, до відсутності широкого діапазону відповідних навчальних програм, що враховують здібності та можливості цих осіб з метою надання їм належного рівня фахової підготовки.

Сьогодні в Україні маємо низку питань, що стосуються соціального забезпечення студентів із особливими потребами/інвалідністю, які поки що не врегульовує чинне законодавство або ж його норми мають суперечливий характер, унаслідок чого питання рівності умов надання освітніх послуг викликає сумнів. Особливо це ілюструє ситуація з нерівністю правового статусу ВНЗ різних формах власності. Унаслідок цієї нерівності здійснюється фінансування з державного бюджету тільки студентів вищих навчальних закладів державної форми власності. Так, відповідно до *Переліку заходів щодо соціально-трудової і професійної реабілітації інвалідів* фінансування навчання інвалідів у вищих навчальних закладах здійснюється ...тільки... у державних ВНЗ (за винятком Міжнародного університету розвитку людини „Україна”). Таке очевидне ігнорування студентів-інвалідів ВНЗ приватної форми власності вимагає якщо не врегулювання на законодавчому рівні, то, принаймні, невідкладного перегляду.

У ратифікованій Україною Конвенції про права інвалідів наголошено, що з метою реалізації права на вищу освіту (в тому числі й університетську) держави-учасники забезпечують саме *інклюзивну вищу освіту*. Це означає, що держави-учасниці беруть зобов'язання надавати особам з особливими потребами/інвалідністю можливість засвоювати життєві та соціалізовані навички, щоб полегшити їх повну та рівну участь у навчальному процесі, а саме:

- Сприяння засвоєнню азбуки Брайля,
- Застосування в навчальному процесі альтернативних шрифтів, альтернативних методів, способів та форматів спілкування усіх учасників навчального процесу;
- Сприяння засвоєнню жестової мови та заохоченню мовленнєвої самобутності глухих;
- Забезпечення таких умов навчального процесу осіб із особливими освітніми потребами, які сприяють застосуванню методів і засобів спілкування та в атмосфері, що максимально сприяє засвоєнню знань і соціальному розвитку.

Таким чином, аналіз основних стратегічних напрямків *Конвенції про захист і заохочення прав і гідність інвалідів* свідчить, що метою української державної політики повинно бути не тільки надання соціальної допомоги особам із особливими потребами/інвалідністю, а й забезпечення їм рівних з іншими українцями можливостей в реалізації їхніх громадянських, економічних, соціо-культурних та інших прав і свобод. Для осіб із особливими потребами/інвалідністю право на вищу освіту має особливе значення як чи не єдина можливість подолати соціальну сегрегацію, включитися в суспільне й соціально-економічне життя, сформуванню власний повноцінний соціальний статус.

Відповідно до *Конвенції про права інвалідів*, особи з особливими потребами/інвалідністю мають право на освіту (в тому числі вищу), професійну підготовку та відновлення працездатності, на послуги з питань працевлаштування та інші види обслуговування, які дозволяють їм максимально проявити свої можливості та здібності, а також прискорюють процес їхньої соціальної інтеграції. В Україні право осіб з особливими

потребами/інвалідністю на вищу освіту забезпечує Закон України "Про вищу освіту". Сьогодні зазначений закон не в повній мірі відповідає реальним потребам осіб із особливими потребами/інвалідністю. У новій редакції закону України "Про вищу освіту" йдеться про надання особам з обмеженими фізичними можливостями особливих преференцій – пільг і соціальних гарантій під час вступу до вищих навчальних закладів і впродовж навчання в них; належної підготовки фахівців з числа інвалідів на основі спеціальних освітніх технологій.

Вперше, відповідно до наказу МОН від 04.07.2006р. №504 "Про організацію прийому та навчання осіб з обмеженими фізичними можливостями" спільно з Українським товариством глухих визначено мережу вищих навчальних закладів, перелік напрямів підготовки (спеціальностей) та обсяги прийому осіб з вадами слуху. Починаючи з 2006р. передбачено в обсягах державного замовлення вищим навчальним закладом квоти на прийом осіб з обмеженими фізичними можливостями (вадами слуху) для підготовки фахівців з вищою освітою. Згідно з п.22 Умов прийому до вищих навчальних закладів (в тому числі і до університетів), затверджених наказом Міністерства освіти і науки України від 25.12.2007р. №1172, поза конкурсом при наданні Сертифікатів Українського центру оцінювання якості освіти (одержані оцінок на вступних випробуваннях) з оцінками не нижче 4 балів за 12-бальною шкалою зараховуються інваліди I та II груп, яким не протипоказане навчання за обраним напрямом (спеціальністю). Згідно з п.16 Умов прийому до вищих навчальних закладів осіб з обмеженими фізичними можливостями (I та II груп), для яких Український центр оцінювання якості освіти не може забезпечити проходження незалежного зовнішнього оцінювання навчальних досягнень, складають вступні випробування у вищому навчальному закладі у формі співбесіди.

Аналізуючи законодавство, що регулює відносини, пов'язані з правом на фінансування пільгових категорій студентів (інвалідів, сиріт), можна зробити висновок про те, що в даний час ця проблема розв'язується з позиції бюджетного дефіциту, ніж з позиції пріоритетності конституційних прав людини.

Звісно, що всі пропозиції та положення, які були викладені в законодавчих і нормативно-правових документах, потребують актуалізації, однак є такі положення, які варто повторити і навіть наголосити на їхньому неухильному виконанні. Насправді, сьогодні в Україні є гостра потреба в підготовці та ухваленні Освітнього кодексу, про що вже ведуться розмови. Ситуація із законодавчим закріпленням гарантій студентам-інвалідам є якраз і є ілюстрацією потреби в єдиному освітньому кодексі, який би усталив нову термінологію через призму нової філософії освіти для осіб з особливими освітніми потребами.

Для здійснення фахової підготовки осіб з інвалідністю у вищих навчальних закладах, згідно з Законом України "Про основи соціальної захищеності інвалідів" передбачено низку гарантій і пільг цій категорії громадян у здобутті вищої освіти у державних навчальних закладах, а саме:

- зарахування I-II групи інвалідів до вищих навчальних закладів здійснюється поза конкурсом за умови отримання ними позитивних оцінок;

- за рекомендацією органів охорони здоров'я та соціального захисту населення приймальна комісія розглядає питання про можливість зарахування до вищих навчальних закладів понад державне замовлення за результатами співбесіди з правом навчання за місцем проживання інвалідів, які не спроможні відвідувати навчальний заклад, а також створює умови для проходження ними курсу навчання екстерном;

Для працюючих інвалідів надано дозвіл на навчання за індивідуальними графіками, запроваджено присудження іменних стипендій.

Важливим аспектом забезпечення рівного доступу до вищої освіти є забезпечення безбар'єрного доступу для осіб із особливими потребами. Зокрема, у 2008 році до вищих навчальних закладів зараховано майже 5 тисяч молодих людей з особливими потребами. Такі дані озвучив тодішній міністр освіти і науки Іван Вакарчук. Для порівняння: у 1994-1995 році у ВНЗ України навчалось лише 945 осіб з інвалідністю, у 2004-2005 році – майже 3 тисячі, у 2006-2007 році кількість студентів-інвалідів сягала 7 тисяч.

Закон України Про основи соціальної захищеності інвалідів в Україні

Стаття 22. У разі складення вступних іспитів (вступних випробувань) з позитивним результатом до вищих навчальних закладів I-IV рівнів акредитації зараховуються поза конкурсом діти-інваліди та інваліди першої і другої груп, яким не протипоказане навчання за обраною спеціальністю, до професійно-технічних навчальних закладів - діти-інваліди та інваліди, яким не протипоказане навчання за обраною професією (спеціальністю) та спеціалізацією.

За інших рівних умов переважне право на зарахування до вищих навчальних закладів I-IV рівнів акредитації та професійно-технічних навчальних закладів мають інваліди та діти з малозабезпечених сімей, у яких:

- обидва батьки є інвалідами;
- один з батьків - інвалід, а інший помер;
- одинок матір з числа інвалідів;
- батько - інвалід, який виховує дитину без матері.

Під час навчання зазначеним категоріям громадян стипендія та пенсія (державна соціальна допомога інвалідам з дитинства і дітям-інвалідам) виплачуються в повному розмірі.

Стаття 23. Державою визнається дактильно-жестова мова як засіб міжособового спілкування, а також як засіб навчання інвалідів з вадами слуху.

Правовий статус та сфера застосування дактильно-жестової мови визначаються законодавством України.

Інвалідам по слуху забезпечується доступ до засобів масової інформації шляхом титрування та здійснення сурдоперекладу на дактильно-жестову мову глухих інформаційних і тематичних телепрограм, кіно-, відеофільмів у порядку та на умовах, визначених Кабінетом Міністрів України.

Стаття 24. Після закінчення навчального закладу інвалідам надається право вибору місця роботи з наявних варіантів або надається за їх бажанням право вільного працевлаштування.

Закон України про освіту

Стаття 57. Гарантії держави педагогічним, науково-педагогічним працівникам та іншим категоріям працівників навчальних закладів

3. У разі захворювання педагогічного чи науково-педагогічного працівника, яке унеможливує виконання ним професійних обов'язків і обмежує перебування в дитячому, учнівському, студентському колективах, або тимчасового переведення за цих чи інших обставин на іншу роботу, за ним зберігається попередній середній заробіток. У разі хвороби або каліцтва попередній середній заробіток виплачується до відновлення працездатності або встановлення інвалідності.

При відмові у прийнятті на роботу, ненаданні роботи за спеціальністю інваліду, направленому за розподілом після закінчення навчального закладу, або при недодержанні інших умов трудового договору і законодавства про працю адміністрація підприємства (об'єднання), установи і організації відшкодовує витрати на його проїзд до місця роботи і назад до місця, де він проживає, а також витрати на проїзд супровідника, якщо він є необхідним.

Указ Президента України Про першочергові заходи щодо створення сприятливих умов життєдіяльності осіб з обмеженими фізичними можливостями

4. Міністерству освіти і науки України:

забезпечити створення до початку 2005-2006 навчального року в гуртожитках навчальних закладів відповідних житлово-побутових умов для учнів та студентів з інвалідністю, насамперед тих, які пересуваються в інвалідних візках;

прискорити розроблення та запровадження навчального курсу з питань формування безперешкодного середовища для життєдіяльності людей з обмеженими фізичними

можливостями на архітектурних і будівельних факультетах вищих навчальних закладів, у закладах післядипломної освіти;

Указ Президента України Про додаткові невідкладні заходи щодо створення сприятливих умов для життєдіяльності осіб з обмеженими фізичними можливостями

2. Кабінету Міністрів України:

розглянути питання щодо створення у складі Міністерства освіти і науки України структурного підрозділу з питань корекційної освіти та реабілітації дітей-інвалідів, а також відповідних підрозділів у складі місцевих органів управління освітою;

передбачити під час доопрацювання проекту Закону України "Про Державний бюджет України на 2008 рік" необхідні кошти для створення у навчальних закладах сучасної навчально-реабілітаційної бази.

5. Міністерству освіти і науки України вжити заходів щодо:

удосконалення навчально-матеріальної бази загальноосвітніх, професійно-технічних, вищих навчальних закладів для забезпечення освітніх потреб дітей та молоді з інвалідністю;

удосконалення до 1 вересня 2008 року системи підготовки та перепідготовки педагогічних працівників з урахуванням освітніх та реабілітаційних потреб людей з інвалідністю, запровадження спеціальних навчальних програм з підготовки сурдоперекладачів.

Постанова КМУ від 12 травня 2007 р. N 716 Про затвердження Державної програми розвитку системи реабілітації та трудової зайнятості осіб з обмеженими фізичними можливостями, психічними захворюваннями та розумовою відсталістю на період до 2011 року

Створення умов для доступу осіб з обмеженими фізичними можливостями, психічними захворюваннями та розумовою відсталістю до всіх видів освітніх послуг

29. Провести інвентаризацію гуртожитків професійно-технічних і вищих навчальних закладів, затвердити графік їх переобладнання і вжити заходів до покращення умов проживання учнів, студентів та аспірантів, зокрема створити умови для осіб з обмеженими фізичними можливостями, в тому числі для тих, що пересуваються у візках.

30. Розробити та затвердити методичні рекомендації щодо організації навчання осіб з обмеженими фізичними можливостями у професійно-технічних і вищих навчальних закладах.

31. Забезпечити відповідні навчальні заклади підручниками і навчальною літературою для інвалідів і дітей-інвалідів.

32. Забезпечити підготовку необхідної кількості педагогічних працівників за методиками роботи з особами з обмеженими фізичними можливостями, психічними захворюваннями та розумовою відсталістю.

33. Забезпечити щорічне збільшення обсягів державного замовлення на підготовку осіб з обмеженими фізичними можливостями за професіями та спеціальностями, що користуються попитом на ринку праці.

34. Продовжити роботу із збільшення кількості спеціальних груп осіб з обмеженими фізичними можливостями, психічними захворюваннями та розумовою відсталістю у професійно-технічних і вищих навчальних закладах.

35. Забезпечити соціальне супроводження інвалідів і дітей-інвалідів, які навчаються у професійно-технічних і вищих навчальних закладах, залучаючи з цією метою патронатні служби та волонтерів.

36. Скласти переліки професій і спеціальностей, за якими можуть навчатися інваліди по зору та слуху, з психічними захворюваннями та розумовою відсталістю, ураженнями опорно-рухового апарату.

37. Розробити та подати на розгляд Кабінету Міністрів України пропозиції щодо дистанційного, інтегрованого та інклюзивного навчання осіб з обмеженими фізичними можливостями.

Основними завданнями ВНЗ для впровадження інклюзивної освіти

Основні завдання вищої освіти з погляду необхідності ширшого провадження форм інклюзивної освіти сформулював міністр освіти і науки Іван Вакарчук на підсумковій колегії Міністерства освіти і науки України "Вища освіта України - європейський вимір: стан, проблеми, перспективи" 21 березня 2008 року: «Сьогодні, досягши певного рівня економічного розвитку, ми вже спроможні запропонувати молоді з особливими потребами широкий вибір безбар'єрних форм організації навчального процесу, зокрема інтегровану (інклюзивну) форму навчання, яка дає можливість молоді зазначеної категорії навчатися в звичайних академічних групах.

Я впевнений, що до початку нового навчального року ректори ВНЗ знайдуть кошти, наприклад, за рахунок зменшення витрат на представницькі цілі та святкування ювілеїв, і вирішать питання технічного забезпечення навчання студентів з обмеженими можливостями, зокрема обладнають пандуси, поручні, санітарні і медичні кімнати для хворих, вирішать питання забезпечення сурдоперекладом, апаратами для осіб із вадами слуху, подбають про умови їх проживання в гуртожитках. Водночас ми маємо терміново вирішити питання щодо забезпечення фінансування видання підручників і навчальних посібників для студентів з корекційної психопедагогіки, логопедії, сурдопедагогіки.»

http://www.mon.gov.ua/main.php?query=newstmp/2008/21_03

У цьому контексті варто наголосити, що на виконання доручення віце-прем'єр-міністра України Жулинського М.Г. від 28 грудня 2000 р. Міністерство освіти і науки створило робочу групу для розробки Комплексної програми освіти та фахової підготовки дітей-інвалідів, передбачивши конкретні заходи щодо доступу до навчання для інвалідів та забезпечення їх підручниками та іншою навчальною літературою.

Програму було розроблено в зазначений термін, обговорено та схвалено на II Міжнародній науково-практичній конференції з актуальних проблем виховання і навчання людей з особливими потребами, що відбулась на базі Відкритого міжнародного університету розвитку людини "Україна" за участю Міністерства освіти і науки України та Академії педагогічних наук. Програма розміщена на веб-сторінці Міністерства.

Підготовка до навчання у ВНЗ

Теперішня модель довузівської підготовки не передбачає елементи адаптації осіб із особливими освітніми потребами до вимог вступних випробувань у ВНЗ взагалі та конкретного ВНЗ зокрема. На жаль, саме на цьому етапі є суттєві бар'єри щодо навчання для таких осіб, передусім йдеться про відсутність програм і методик підготовки, що орієнтовані на абітурієнтів із особливими потребами.

Наслідком є збільшення відстані між рівнями підготовки до вступних випробувань абітурієнтів з особливими освітніми потребами та звичайними абітурієнтами.

Основні напрями вдосконалення освіти і фахової підготовки осіб із особливими потребами/інвалідністю у вищій освіті

Організаційні

– розробити нормативно-правову базу для впровадження форм інклюзивної освіти у ВНЗ;

- усунути відповідно до Закону України "Про основи соціальної захищеності інвалідів в Україні" всі комунікаційні і архітектурні перешкоди, що заважають вільному пересуванню осіб з обмеженими фізичними можливостями у приміщеннях, де здійснюється навчання;

- розробити нормативи чисельності асистентів, сурдоперекладачів та інших спеціалістів для створення умов для осіб із особливими освітніми потребами/інвалідністю, законодавчо закріпити ці посади у штатному розписі ВНЗ та передбачати кошти відповідно до цих нормативів;

- створити при навчально-методичних відділах ВНЗ навчально-методичні підрозділи для супроводу студентів з особливими потребами/інвалідністю, що виконуватиме такі функції:

- супровід студентів з особливими потребами з метою диференціації й індивідуалізації процесу навчання;
проведення навчально-методичного й наукового супроводу навчальних програм із різних дисциплін;
- розробити механізми надання психологічної підтримки особам із особливими освітніми потребами під час їхнього навчання у вищих навчальних закладах та законодавчо закріпити механізми фінансування форм такої підтримки;
- створити у вищих навчальних закладах представництва ССМ і громадських організацій, що представляють інтереси осіб з особливими потребами, для організації волонтерської та патронажної служб, що надаватимуть їм допомогу;

Навчально-методичні:

- розроблення методик диференційованого підходу до процесу навчання й оцінювання знань, умінь і здібностей студентів з особливими потребами/інвалідністю
- проведення загально університетських методологічних семінарів для викладачів кафедр з питань інтеграції студентів з особливими потребами у процес навчання;
- підготовка і видання навчально-методичної літератури для студентів з особливими потребами/інвалідністю, розроблення дистанційних програм навчання для студентів із проблемами слуху і порушеннями опорно-рухового апарату.
- у бібліотеках і навчальних аудиторіях ВНЗ придбати спеціалізовані комп'ютерні програми для навчання осіб з особливими потребами/інвалідністю;
- забезпечення осіб із проблемами зору спеціальною літературою: книгами, підручниками, навчальними посібниками, журналами, надрукованими шрифтом Брайля та укрупненим шрифтом, і звуковими комп'ютерними програмами;
- забезпечувати наявність аудіовізуальних засобів навчання, видання електронних, друкованих, аудіо-візуальних форматів спеціальної навчально-методичної літератури для осіб з особливими потребами
- забезпечити розробку дидактичних матеріалів та засобів навчання осіб із особливими потребами/інвалідністю для дистанційної та відкритої форм навчання;
- передбачити організацію оздоровлення студентів-інвалідів упродовж навчання у вищих навчальних закладах за кошти державного бюджету або бюджету ВНЗ;

Марія Зубрицька,

проректор із науково-педагогічної роботи

Львівського національного університету імені Івана Франка

При використанні матеріалів, посилання на автора та проект є обов'язковим.